

Азовського моря на практичні заняття та стрільби по летючих цілях. Солдат же найбільше притягувала близькість моря, можливість купатися в ньому по кілька разів на день, а також тактичні навчання, спілкування з місцевими людьми, що завжди супроводжувалося пригощанням молодим виноградом, «морельками» та свіжим вином.

В осінньо-зимовий період служби Володимир не забував готуватися до вступу у вуз. Його в цьому активно підтримував командир батареї, підполковник, колишній учасник бойових дій, без відповідної військової освіти, що його, напевне, пригнічувало. На жаль, його прізвище вже забулося, але збереглася пам'ять про добре його ставлення до ювіляра. На останньому році служби головною наставницею майбутнього професора по підготовці з історії СРСР стала дружина одного з офіцерів полку, яка мала відповідну історичну освіту. Незважаючи на молодість, заняття вела з групою солдатів творчо, яскраво, цілеспрямовано, орієнтуючи на здачу іспитів з історії. Найбільшу стурбованість викликала у майбутнього абітурієнта німецька мова, яка недостатньо вивчалася раніше. Краще стояла справа з російською мовою та літературою, якими він через часте читання непогано володів.

СТУДЕНТСЬКІ РОКИ

Завершувалася військова служба і Володимир подав заяву про бажання складати вступний іспит на історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Надійшла іспитова пора, а в Збройних силах якраз почалися бойові навчання, через що ювіляра затримали на два дні. Правда, командир батареї видав довідку, що затримка сталася через виконання бойового завдання, що в ті часи було більш ніж вагомим аргументом.

Приймальна комісія дозволила Володимирі складати пропущений іспит з російської мови з іншою групою. Твір він написав на добре, мову склав на відмінно й історію на відмінно. Останній іспит приймали досвідчені на той час доценти Л.Г. Мельник і Г.І. Сургай, які тут же в аудиторії привітали Володимира зі вступом до університету. Як виявилось, в той рік був відмінений іспит з іноземної мови. Пройшло кілька днів і Володимир Борисенко побачив своє прізвище у списку студентів університету.

1 вересня 1964 р. почалося студентське життя на історико-філософському факультеті КДУ ім. Т.Г. Шевченка. З другого семестру факультет був поділений на два факультети – історичний та філософський. Володимир залишився на першому з них і до останнього часу зберіг приятельські стосунки з колишніми студентами-філософами, у тому числі з нинішнім ректором КДУ ім. Т. Шевченка Л.В. Губерським, М.І. Михальченком, В. Молчановим та іншими. Два перших роки вчитися було тяжко, багатьох із студентів переорієнтували на вивчення іспанської мови з прицілом на зв'язки України з Кубою. Чотири дні по одній – дві пари на тиждень іспанської мови займали масу часу та й у загальній підготовці вони суттєво поступалися декотрим студентам-киянам, хоч і не звикли бути на других ролях. Але вже через два роки колишні солдати нічим не поступалися знаннями киянам, у чому було як бажання вчитися, так і педагогічна та професійна майстерність викладачів історичного факультету.

Найбільше запам'яталися лекції філософа В.І. Шинкарука (він незабаром очолив Інститут філософії АН України), археолога Л.М. Славина, істориків України П.Д. Кудлая, В.А. Дядиченка, а також трьох доцентів, про яких говорили, що, якщо ти здав іспити

Н.К. Буцику, В.Є. Спицькому й В.А. Жабокрицькому, то тоді вже тобі нічого боятися. Вражала оригінальність мислення і форма подачі лекційного матеріалу професора А.О. Введенського, людини з дореволюційного минулого, з глибоким почуттям власної гідності та незалежністю мислення. Фактично, він був неформальним ідеалом, якого всі поважали, але до авторитету якого керівництво ставилося досить насторожено. Проте, його авторитет як вченого в Україні та Росії робив професора недоступним для різних інсинуацій недоброзичливців.

Глибокими за внутрішнім змістом були лекції професора Вячеслава Ілліча Стрельського, чи не єдиного в Україні на той час професійного знавця архівної справи. Під його керівництвом сформувалася сильна школи українських архівістів та музеєзнавців. Серед викладачів-жінок вирізнялися професор Валентина Олексіївна Маркіна і доцент Тамара Петрівна Брянцева як своїми глибокими знаннями, так і лібералізмом у ставленні до студентів. Оригінальністю керівництва факультетом відзначався декан Порфирій Макарович Овчаренко, який у тих складних умовах не тільки виконував вказівки вищих керівників, але й по можливості мав сміливість захистити при потребі студента. Історію України викладали в невеликому обсязі, причому українською мовою, що стимулювало позбутися українсько-російського суржика.

У навчальному процесі панувала марксистсько-ленінська ідеологія, з критикою праць так званих буржуазних націоналістів, до яких були віднесені фактично всі провідні вчені дореволюційного та пореволюційного періодів. Але критика праць з історії України велася так, що ми дізнавалися про їх зміст, з'являлося бажання знати більше, порівнювати з тим, що писала радянська історіографія з тих чи інших проблем. Звичайно, такі порівняння були не на користь радянської історіографії. На перших курсах зав'язалася дружба на всі наступні роки з Борисом Гончарем, Миколою Обушним (майбутні професори КДУ. – Авт.), Толею Лобановим, Михайлом Грищенком, Світлою Кушинською, Юрою Кибальником, Геннадієм Стрельським (майбутній професор НПУ ім. М.П. Драгоманова) та деякими іншими однокурсниками.

З третього курсу почалася наукова спеціалізація, підготовка дипломних робіт. Найпрестижнішими вважалися кафедри історії партії та міжнародних відносин, випускникам яких гарантувалася робота у вузах чи в Міністерстві закордонних справ. За місця на них велася підспудна, часто не зовсім чесна конкуренція, яка не цікавила Володимира. Він вже давно обрав собі кафедру історії України, завідувачем якої був професор Павло Арсенович Лавров, людина з яскраво вираженим науковим мисленням, добра і відзивчива. Вражала фундаментальність його наукових монографій, під їх впливом хотілося стати таким же дослідником як і професор. Особливу зацікавленість викликав у Володимира спецкурс з історії України XVII – XVIII ст., який читав доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії АН України Вадим Архипович Дядиченко. Людина науки, захоплена своєю тематикою, з великим прагненням передати своє захоплення студентам. Він проживав на вул. Толстого, нижче червоного корпусу університету, і часто запрошував Володимира до себе в квартиру, що вражала своєю величиною і багатою бібліотекою. Розмови між ними велися переважно про наукову роботу, тему диплома, новітні публікації з неї, що розширювали науковий кругозір, заохочували до творчої праці. Великим щастям для Володимира були запитання професора у свій відділ феодалізму Інституту історії АН України, де він знайомив студентів з специфікою наукової роботи, практично навчав української палеографії. Тоді

Володимир й подумати не міг, що через кілька років опиниться й буде працювати у тому ж відділі. Уроки Вадима Архиповича стали своєрідним дороговказом у подальшій науковій праці Володимира Борисенка.

На історичному факультеті університету існувала чудова наукова бібліотека з великою кількістю давніх періодичних видань і монографій, що дозволяло навіть на перервах брати потрібні на семінарські заняття книги. На жаль, доля цієї любимої студентами бібліотеки сумна. Крім неї, активно працювала університетська бібліотека, а поряд з нею й Бібліотека ім. Вернадського з їх багатющими фондами. Любили й історичну бібліотеку, що розташовувалася спочатку на вул. Костельній, а потім була переведена в Києво-Печерську лавру. Крім них, Володимира захоплювала бібліотека ім. КПСР можливістю користуватися рідкісними виданнями у її філії на Подолі, що раніше належали Київській духовній академії.

Так, між університетом, бібліотеками і розвагами й проходило веселе студентське життя. Четвертий гуртожиток на виставці, де селилися в основному історики та філологи, був одночасно й місцем проживання, й клубом, в якому розважалися, веселилися, обзаводилися сім'ями. Правда, Володимир пощастило жити й в студентських гуртожитках на вулицях Червонозоряній та Освіти, куди поселяли для спілкування з іноземними студентами, ознайомлення їх з нашою країною та навчання російської мови. В основному це були вихідці з лояльно налаштованих до СРСР африканських країн, а потім і з В'єтнаму, з родин різного статку і соціального становища. Фактично з них готували як фахівців для народного господарства, так і майбутніх симпатиків СРСР. Посильне спілкування з представниками іншого світу, переважно слаборозвинутого, розкрило очі на справжнє становище в цих країнах, політику радянського та інших урядів щодо них. Частими були відвідини театрів, творчих вечорів П. Тичини, Вінграновського, Ю. Збанацького, Григора Тютюнника, В. Симоненка та інших корифеїв української літератури. Якоїсь помітної опозиційної до влади діяльності шестидесятників не відчувалося, хоча чутки про неї й доходили. Зате увагу студентів щорічно привертала роковини народження Т.Г. Шевченка, до пам'ятника якому студенти намагалися непомітно покласти букет квітів, особливо жовто-блакитної барви, що тоді розцінювалося як прояв націоналізму й всіяко переслідувалося. Але якимось дивом великий Кобзар за всі роки навчання не стояв у свої роковини без таких квітів, хоча би кілька годин. І всілякі влаштовані керівництвом чергування не могли перешкодити цьому.

Володимир багато займався спортом. Викладач фізкультури Галина Іванівна Табарчук виставляла його на змагання мало не з усіх видів спорту. Але улюбленим спортом стала вільна боротьба і самбо. Володимир регулярно відвідував секцію вільної боротьби, тренером якої був великий майстер своєї справи (прізвище його, на жаль, забулося). Вже на першому курсі він зайняв друге місце по університету, потім був його беззмінним чемпіоном. Посилено, з захопленням займався самбо під керівництвом видатного самбіста, тренера найсильніших тоді самбістів-динамівців, а згодом і тренера збірної України, Саші Наухатка. Став багаторазовим чемпіоном університету, займав перші місця на міських змаганнях, здобув звання кандидата в майстри спорту з самбо. Саша запропонував перейти до нього в динамівську команду, але у Володимира переважило бажання стати істориком. На четвертому курсі Володимир одружився з студенткою-випускницею історичного факультету Валентиною Ільченко, яка перед випускними екзаменами наступного року подарувала подружжю дочку Олю. Володимир

успішно склав випускні іспити, на відмінно захистив диплом «Участь українських козаків у воєнних діях перших років Північної війни», абсолютно недосліджену на той час тему.

ПОЧАТОК НАУКОВОГО ШЛЯХУ

Після завершення навчання в університеті Володимир отримав направлення на роботу вчителем історії в середню школу с. Шпитьки Києво-Святошинського району Київської області (1969 – 1971). Місця в аспірантурі по кафедрі історії України, як планував завідувач, не виявилось, і Володимир Борисенко зробив спробу поступити у відділ феодалізму Інституту історії АН України, під час якої конкурував з випускником Кам'янець-Подільського педагогічного інституту і працівником редакції журналу «Український історичний журнал». В аспірантуру прийняли тільки останнього, а інші повернулися на старі місця роботи. Учительська робота йшла вдало, вчителі прийняли поповнення доброзичливо, виділили квартиру без всяких зручностей поблизу школи для сім'ї з трьох чоловік. Директор школи Петро Петрович Ткаченко був людиною прогресивних педагогічних методів роботи з учнями, з характером, за що йому інколи перепадало від районного начальства. Але директор відстоював свої позиції і був запрошений на роботу в Міністерство освіти, де й надалі продовжувалися дружні стосунки. Під стать була і його заступниця на прізвище Гірей, а також вчитель фізики, прізвище якого, на жаль, не збереглося. Саме вони найбільше вплинули на становлення Володимира Борисенка як педагога, показали приклад стійкості в критичних ситуаціях. Робота вчителем стала серйозною школою в його подальшому практичному житті.

За різними житейськими клопатами Володимир не забував і про наукову роботу. Оскільки село було неподалік від Києва, то він мав змогу підтримувати зв'язок з кафедрою історії України університету, працювати в бібліотеках.

Старання були гідно оцінені, й професор П.А. Лавров восени 1971 р. запросив Володимира в аспірантуру на кафедру історії України КДУ ім. Тараса Шевченка, вступ до якої він успішно витримав. Разом сім'єю переїхав до Києва, де поселилися в академічному гуртожитку по вулиці Доброхотова. Аспірантура (1971 – 1974) – це період надзвичайного напруження інтелектуальних та й фізичних сил. Батьки суттєвої матеріальної допомоги не могли подати і молодій родині доводилося самотужки вирішувати всі проблеми, у тому числі й допомагати їм. Почергова праця з дружиною в бібліотеках і додатково в архівах вимотувала всі сили, залишала мало часу для відпочинку і спілкування між собою. Всі літні канікули аспірантури Володимир використовував для підробітку в будівельних загонах разом з своїми друзями, також випускниками київського університету, Валерієм Дрожжиним, Гришею Ігнатченком, Володею Кучером та іншими безсеребренниками. Фактично всі дахи великих промислових комплексів навколо Києва були покриті цією бригадою. Звичайно, така робота відволікала від наукової діяльності, але одночасно й дозволяла матеріально підтримувати сім'ї й певною мірою забезпечувати витрати на підготовку публікацій. До речі, всі названі друзі згодом стали кандидатами і докторами наук, доцентами київського та інших університетів. На останньому курсі аспірантури Володимир вже читав лекції з історії України другої половини XIX – початку XX ст. замість померлого наукового керівника професора П.А. Лаврова. Замість нього науковим керівником аспіранта Володимира Борисенка став доцент Василь Єгорович Спицький, який своїми порадами багато допоміг йому при підготовці дисертації.